

ALÁVETÉS ÉS ÖNGYARMATOSÍTÁS

– EGY AMERIKAI GYERMEKTÁBOR NEMZETKÖZI SZEMÉLYZETÉNEK FELÉPÍTÉSE

Absztrakt

Az elmúlt két nyarat egy amerikai gyerektáborban töltöttem konyhai dolgozóként. Kelet-európaiként nem is lett volna lehetőségem a másik két diákpozíció betöltésére – az ottani vezetőség gyerekfelügyelői munkakört illetően kizárólag nyugat-európai és amerikai egyetemistákat alkalmazott, a takarítói, karbantartói feladatok kapcsán pedig Mexikóból érkező diákok munkaerejére hagyatkoztak. Egymás kultúrájának megismerésére nem volt platform, sem szándék – egyetlen kultúra volt megismerhető, az amerikai. A tábori személyzet interakcióiban nem volt jelentősége a mindenkit érintő egyetemista létnek – a rassz szerinti hierarchikus munkamegosztás határozta meg a személyközi viszonyokat. Egy különböző nemzetiségű egyetemistákat foglalkoztató amerikai gyerektábort vizsgáltam tehát, a kapitalista világgazdaság és a posztkolonialis viszonyok keretében, melyek kapcsán a neoliberais ideológiáról, a hatalom gyarmatiságáról, az alávetésről és öngyarmatosításról is szó esik.

Abstract

I spent the last two summers in a children's camp as a kitchen worker. Fulfilling one of the other two student positions was not an option as an Eastern European – camp leadership was allocated exclusively to Western European and American students, while the fulfillment of cleaning and maintenance duties was assigned to students from Mexico. There was neither a platform nor a managerial intention for us to get acquainted with each others' culture – American was the only culture to discover. Being a student, although a lifestyle shared by the entire camp personnel, was of no significance – the hierarchical division of labour, determined by race, was the pivotal factor in defining interpersonal relations. Therefore the subject of this report is an American summer camp which employs students of various nationalities, examined in the context of global capitalism and postcolonial circumstances, in relation to which neoliberal ideologies, the colo-

nial nature of power, submission and self-colonization are also going to be discussed.

Egyetemi éveim alatt számos hallgatótársamhoz hasonlóan hozzám is eljutott a nemzetközi munkaerő-közvetítő cég, a Camp Leaders által propagált külföldi munkalehetőség híre. Az amerikai eredetű transznacionális vállalat által működtetett magyar iroda 2007 óta közvetít diák munkaerőt az Egyesült Államok különböző területein található gyerektáborokba. A cég toborzási stratégiájának központi elemei többek között a munka utáni utazgatás lehetősége az USA-ban, illetve a kulturális sokszínűség konstrukciója – a program egyik fontos céljának tekinti, hogy lehetőséget nyújt különböző kultúrájú emberek megismerésére, tapasztalatszerzésre és élményekre nemzetközi környezetben.

„A személyzet mindenhol nemzetközi, a világ számos országából érkezik. Leggyakrabban angolokkal, ausztrálokkal, új-zélandiakkal, dél-afrikaiakkal, lengyelekkel, csehekkel és persze amerikaiakkal találkozhatasz. Ezen felül nem ritka az orosz, ukrán, kanadai, német, francia és mexikói személyzet sem. Kulturális csereprogram a javából” (Camp Leaders, dátum nélkül).

A kalandvágy engem is megigézett, Ahogy a közvetítő iroda jellegű előrevetítették, a 200 fős személyzetet a világ különböző részeiről érkező egyetemisták alkották – a multikulturális hangulatot illetően azonban csalódnom kellett. Tapasztalataim arra engedtek következtetni, hogy a munkavállalás e rassz-alapú hierarchikus munkamegosztásban szimbolikus elismerését jelentette a nyugati egyetemistákhoz viszonyított alsóbbrendű, kelet-európai csoportosuláshoz való tartozásnak, egyúttal azonban felsőbbrendű pozíciót jelentett a mexikói fiatalok csoportjához képest. Ez a hatalmi struktúra tetten érhető volt a mindennapi gyakorlatokban és interakciókban, az alárendelt csoportokkal szembeni nyíltan lealacsonyító és egzotizáló bánásmód formájában. A hierarchia felsőbb kategóriájába tartozó nyugat-európai és amerikai fiatalok mindennapi cselekedeteikben tudatlanul behelyezkedve

az elnyomó szerepébe, a vezetőséghez hasonlóan, leginkább kirekesztő vagy kizsákmányoló attitűd formájában viszonyultak hozzánk – az elnyomás játéktere itt főleg a kelet-európai, mexikói lányok szexuális tárgyiasításában mutatkozott meg. Ily módon tehát a tábori mindennapok interakcióiban és gyakorlataiban megjelenő hatalmi viszonyok azok, melyek az általam érzékelt jelenség mélyebb megértésére készítettek, s mely folyamatokról ezt követően szó lesz. A motivációm evidens: az ott töltött két nyár alatt a tábori miliővel kapcsolatos benyomásaimat alárendelt szerepemből adódóan nem tudtam megfelelően artikulálni, logikusan megindokolni. Az álmaink megvalósítására, sikereink elérésére, kalandvágyra buzdító amerikai álom propagandája a Camp Leaders retorikájában és a táborban is uralkodó, és ebből kifolyólag aligha megtámadható narratíva volt. Így most elsődleges indítatásom, hogy témám megfelelő elméleti keretbe illesztése és empirikus vizsgálódásaim eredménye saját kritikai reflexióimnak legitimációt adjanak. A kutatás kapcsán kérdéseim a következők:

- Hogyan épül fel egy különböző nemzetiségű egyetemistákat foglalkoztató gyerektábor személyzeti struktúrája az USA-ban?
- Mivel magyarázható a tábori nemzetközi munkamegosztásban megjelenő hierarchikus csoportképződés?
- Milyen mechanizmusok és gyakorlatok termelték újra az alsóbbrendű csoportosulások alávetettségét?
- Hogyan viszonyultak az alárendeltek alávetett pozíciójukhoz?

Dolgozatomban ezekre a kérdésekre keresem a választ, ennek értelmében céloim tehát a tábor struktúrájának, az abban lezajló folyamatoknak és mechanizmusoknak a megértése, tapasztalataim alátámasztása és igazolása a választott szakirodalmak, illetve a tábori dolgozókkal készített interjúk elemzésének segítségével. Dolgozatomat a következőkben a vizsgált amerikai gyerektábor struktúrájának tanulmányozásához és tapasztalataim alátámasztásához szükséges elméleti keretezést alkotó alapvető koncepciók bevezetésével, és a szakirodalmakban olvasottak áttekintésével folytatom. A központi fogalmak kifejtésének logikai sorrendjében a legtávolabbi kiindulópontnak jelölt globális kontextus ismertetésével kezdek, majd a tábor struktúráját jellemző cselekvés és identitásképződésekhez közelítve mutatom be az adott fogalmak társadalomtudományi megközelítésének kontextusát. Ennek

jegyében tehát elsőként a világrendszer-elméletet vázolom fel, melytől azt várom, hogy a bemutatott globális társadalmi viszonyokban értelmezhetővé váljon a gyerektáborban megvalósuló nemzetközi munkamegosztás, ennek kapcsán a neoliberalis geopolitikáról is szó lesz, mely a közvetítő cég és a gyerektábor retorikájában kulcsfontosságú fogalom. A lealacsonyítás és elnyomás mindennapokban megjelenő mechanizmusaihoz, illetve az elnyomott csoportok mozgásterének elemzéséhez a posztkoloniális tudásrendszert használok, mely dekonstruálja azt a képzeletvilágot, melyben újratermelődnek az alárendelés és kirekesztés folyamatai, s mely elmélet megfelelően árnyalja a rassz alapú megkülönböztetés megvalósulási formáit. Ezt követően röviden bemutatom a világrendszer-iskola és a posztkoloniális-kritika különbözőségeit, és az e köré épülő diskurzust, melynek kapcsán a hatalom gyarmatiságának fogalmára fogok kitérni.

Munkámat ezt követően az empirikus kutatásaim bemutatásával és tanulmányozásával folytatom. Első lépésben elméleti vizsgálódásaim és személyes tapasztalataim keretében bemutatom a gyerektábor felépítését, illetve a közvetítő cég bevonzási stratégiájának főbb jellemzőit, melyhez empirikus forrásként használtam az általam ismert és vizsgált tábor, a Camp Pontiac, illetve a közvetítő cég, a Camp Leaders honlapjait is az interjúk mellett.

Ezt követően a tábori dolgozókkal készített félig-strukturált interjúk elemzése lesz fókuszban, az elméleti vizsgálódásaim alapján. Az itt elemezni kívánt dimenziók:

- A Camp Leaders közvetítő cég toborzási stratégiájának, és a Camp Pontiac felépítésének bemutatása a globális társadalmi kontextus tükrében;
- Az alávetés mechanizmusai a táborban, a csoportközi viszonyok, szállás- és munkakörülmények elemzésével;
- Identifikációs stratégiák az elnyomókban és elnyomottakban.

Összesen 6 interjút készítettem, minden, diákok által betölthető pozícióból, minden országból egy-egy dolgozóval. Az interjúk átlagosan egy órák voltak, kutatási céljaimról nagyvonalakban előzetesen tájékoztattam őket, az anonimitásról szintúgy – dolgozatomban álneveket használok. A kérdéseim a tábor munka- és lakókörülményeire, a résztvevő saját magához és másokhoz való viszonyára irányultak, igyekeztem mindegyik alany esetében ugyanúgy feltenni a kérdéseket, de az interjúhely-

zetet nagyban befolyásolta az idegen nyelv használata, ami némiképp nehezítette az interjúk gördülékenységét. Mindenképp szerettem volna interjúkat készíteni a tábori vezetőség egyik központi alakjával, Kenny és Ricky Etra fiával, szóbeli beleegyezése ellenére azonban minden, többször megbeszélte időpontból kihátrált. Két gyerekfelügyelővel interjúztam, Ryan amerikai, és Lewis brit alkalmazottakkal. Mindketten első nyarukat töltötték a táborban, Ryan-nek pedagógiai tanulmányai révén magasabb pozíció betöltésére volt lehetősége – csapatvezetőként 6-7 gyerekfelügyelő munkáját ellenőrizte, egyéb gyerekfelügyelői feladatok elvégzése mellett. Lewis tizenöt 14-15 éves fiú táborozóért felelt. A konyhai munkások közül interjúalanyaim voltak a Magyarországról érkezett Ági és a lengyel származású Patrycja. Ági második éve dolgozott konyhai kisegítőként a táborban, Patrycja a nyolcadik nyarát töltötte ott, így menedzseri pozíciót tölthetett be a konyhán, feladata volt a diákok munkájának ellenőrzése, illetve a szakács alatti elsőszámú konyhai alkalmazott volt. Carlos elsőéves mexikói diákmunkásként a karbantartói munkakörben a kertészeti feladatokat látta el, Maria pedig, szintén elsőéves mexikói dolgozóként a tábori vécék tisztántartásáért felelt.

Interjúim elemzésétől azt várom, hogy saját érzékeléseimen és az olvasottakon túl tovább árnyalja majd a képet vizsgálatom tárgyával kapcsolatban. A komplexitás jegyében dolgozatom empirikus tartalmi egységében a tábor és a cég honlapjain túl tudatosan értékelem és értelmezem saját reflexióimat, tábori élményeimet is. Befejezésékként, fókuszban az elemzett amerikai gyermektábor struktúrájával, kísérletet teszek kutatási kérdéseim megválaszolására, és összefoglalom kutatásom különböző dimenzióit egy logikailag egységes és értelmezhető egészé.

Kapitalista világgazdaság, mint globális kontextus

Úgy gondolom, hogy egy területi alapon hierarchizált nemzetközi személyzet csoportképződésének és belső viszonyainak vizsgálatához mindenképp célszerű azt a globális kontextust megérteni, melyben e struktúra létrejöhet. Ennek értelmében az első fogalom, amit bevezetek, a kapitalista világgazdaság fogalma, mely az elméleti keret további kulcsfogalmainak alkalmazását is alátámasztja, így tehát elemzési egységem elsődleges kiindulópontja. A teória képviselői kapitalista

világgazdaságként határozzák meg a modern világrendszer, melynek gyökerei a 16. századi nyugati gyarmati befolyás kikristályosodásához vezethetők vissza (Wallerstein 2010:16-19, 42). 1970 környékén megrendülni látszott a nyugati hegemonia és domináns tudás struktúráinak megkérdőjelezhetetlen mivolta, melynek tetőpontja a 68-as globális forradalmi hullámban csúcspontot ért el rendszerellenes ténykedések formájában, s mely folyamatok intellektuális diskurzusában tudott kiforrni a világgazdaság-iskola – a társadalomtudományok számára új megközelítésként, mely az eddigi standard elemzési kerettől eltérően a nemzetállam helyébe a világrendszert helyezte orrigójába (Wallerstein 2010:40-42).

Az iskola elemzői szerint a világrendszer fogalom nem olyan rendszerre utal, mely az egész világot átfogja, hanem amely több, különböző kulturális és politikai egységet felölelve maga egy világot alkot, az így létrejövő viszonyrendszer mechanizmusai és folyamatai mentén képezve rendszerszintű törvényszerűségeket (Wallerstein 2010:42). A modern világrendszer tehát kapitalista világgazdaság, mely az első a történelemben, amely globális rendszerként ilyen hosszú ideig képes volt fennmaradni és fejlődni, éppen kapitalista természetéből adódóan (Wallerstein *uo.*). A teljes struktúra összefüggését elsősorban a benne meglévő és folyamatosan reprodukált tengelyszerű munkamegosztás garantálja, melyben az egyenlőtlen cserekapcsolatok, illetve a tőke és a munkalehetőségek egyoldalú kihelyezése révén a gazdasági hierarchia három különálló részre oszlik: centrumra, perifériára és félperifériára. A centrum-periféria-félperiféria viszonyrendszer elsősorban termelési tevékenységekre, nem pedig államokra vonatkozik, lévén azonban, hogy ezek a tevékenységek általában adott országokban koncentrálnak, indokolt lehet országokra, régiókra mint a centrum-periféria-félperiféria kategóriáira hivatkozni (Arrighi 2014:163-165). A kapitalista világgazdaságban tehát a centrum-periféria viszonyt ezek alapján a nemzetközi munkamegosztás profitjáért folytatott verseny határozza meg, melyben a profit elsajátításának képessége a gazdaság hierarchiájában betöltött pozíciótól függ, lévén, hogy minél magasabb az állam pozíciója a hierarchiában, annál több lehetősége van arra, hogy innovációs folyamatokat kezdeményezzen és uraljon, illetve annak káros hatásaitól megvédje magát. Ennek következtében a centrum országai a világ munkamegosztásából származó profit aránytalanul nagy részét sajátítják el, a periféria országai csupán

a munkamegosztásban való részvétel költségeit tudják fedezni a hozzájuk jutó haszonból, míg a félperiféria államai a részvétel fedezéséhez szükséges költségnél többet, de annál kevesebbet halmoznak fel, hogy felzárkózni képesek legyenek a centrum által meghatározott gazdasági versenyben (Arrighi 2014:164). A kapitalista világ gazdaságban Észak-Amerika és Nyugat-Európa államai globális vezető szerepet töltenek be (Böröcz 2017:294-295), s így, mint centrumtérsegek képesek meghatározni a világszervezetét.

A fejlettség és a fejletlenség is tehát a tőkés viszonyok világméretű terjeszkedésének függvénye (Böröcz 2017:11), melyben Közép-Kelet-Európa a „megkésztettség”, „elmaradottság” fogalmaival definiálódott Nyugat-Európa viszonylatában (Böröcz 2017:26). A kapitalista fejlődés kezdetekor annak hatásai feudális struktúrákon keresztül érték a kelet-európai térséget, ez a függő helyzet határozta meg betagozódását a későbbiekben is, melyre a nagyobb történelmi fordulópontoknál jellemzően két gazdaságpolitikai stratégiával reagált – protekcionista piacvédelem, vagy piaci liberalizáció –, melyek azonban hosszútávon ugyanazt a függő és elmaradott pozíciót erősítették (Éber M. Á. és mtsai 2014:18-19). Az államszocializmus összeomlását követően Európa keleti térsége végérvényesen alávetette magát a centrumtól való függésnek, és az ahhoz kapcsolódó, öngyarmatosító utolérési küzdelmeknek, mely „alulfejlett, félperifériás Kelet-Európa” öndefiníciót az Európai Unió csatlakozás tovább mélyített, s mely az EU centrumországainak retorikájában is megjelenik (Böröcz 2017:333-338).

Mexikó félperiférikus voltát illetően fontos megemlíteni Latin-Amerika gyarmati múltjának lenyomatát és jelentőségét, illetve az Egyesült Államok gyarmatbirodalmi szerkezetét formáló, vektorszerű kapcsolatrendszerében betöltött alárendelt helyzetét (Böröcz 2017:375-378). Az egyenlőtlen, USA által dominált és irányított, Észak–Dél viszony jegyében született integrációs projektekben Mexikó aktívan szerepet vállalt, stabilizálva ezzel a centrummal szembeni alárendelt és függő mivoltát, mely a latin-amerikai térségben betöltött vezető szerepét is gyengíti a másik tengely-országgal, Brazíliával szemben, aki külpolitikai stratégiáját tekintve autonóm mozgásterének bővítésére törekszik, így képes megőrizni regionális hatalmát a szubkontinensen (Preciado 2010:125-128).

Az előzőleg leírtak tükrében tehát a nyugat-európai birodalmi-gyarmati múltból eredő struk-

turális előnyök hozadéka által a centrum képes magát gazdasági fölényének tükrében a civilizációs fejlődés csúcspontjaként definiálni, mely illúziót geokulturális eszközként alkalmazva tudja kikényszeríteni a periférikus régiók önállóváétését és betagozódását a globális gazdasági hierarchiába, melyben így tehát a centrum hegemon pozíciója alávetésen és kizsákmányoláson alapszik (Arrighi 2014:166; Böröcz 2017:331). A birodalmi lét és a gyarmati viszonyrendszer így strukturálta a mai nemzetközi rendszer ismert és elfogadott területiális megosztásának alapszerkezetét, ennek mentén a centrum politikai és társadalmi rendszereinek permanens terjeszkedését és gazdasági fölényét szolgáló totális világnézetet, mely megvalósíthatatlan és irracionális civilizatorikus eszményeket jelöl ki osztályrészül a periférikus régiók számára (Melegh 2006:1; Böröcz 2017:329). Ezen túlmenően, a 70-es években felemelkedő neoliberalis ideológia a világgazdasági válságra adott reakcióként a szabadság és individualizmus zászlaja alatt a piaci verseny akadálymentesítésével úgy legitimálta a centrum gazdag országainak érdekeit, mintha azok az egész emberiség érdekei volnának, az élet minden területére kiterjesztve azt. A neoliberalis stratégiában a globális hálózatba szerveződés és a nemzetközi munkamegosztás is a centrum önérvényesítési eszközeként szolgál csupán, a rendszerszintű egyenlőtlenek és az alárendelt régiók kiszolgáltatott helyzetének kihasználása mentén (Endreffy 2003:41-43). A centrumból kiáramló tőke mozgásával ellentétes irányban a periféria, félperiféria egyes országai – jelen dolgozatban Mexikó és a kelet-európai térség – olcsó munkaerőt szolgáltatnak a centrum országaiba (Soltesz 2015:9-10).

A centrum-félperiféria globális viszonyaiba ágyazott gyerektábor struktúrájának elnyomó és kirekesztő működési módjait, kognitív elemeit a posztkoloniális kritika egyes tanulmányainak tükrében fogom később feltárni, ehhez az alábbiakban az elmélet témámmal kapcsolatos jelentőségét támasztom alá.

A posztkoloniális diskurzus

A posztkoloniális diskurzus olyan elméleteket foglal magában, melyek háttérben a gyarmatosítás viszonyrendszerében konstruálódott diskurzív folyamatok állnak, és olyan gyarmati sorból felszabadult társadalmakból nőtte ki magát, melyek szubjektumát az alárendelt szerepből adódóan, valamely

európai nagyhatalom határozta, s határozza meg még a gyarmati rendszer felbomlása után is (Szamosi 1996:414-417). A posztkoloniális elméletek kifomálódásának kezdetét a tudományos diskurzus legfőképp Edward Said (1978) *Orientalizmus* című művének megjelenéséhez köti (Szamosi 1996:420; Kapoor 2010:106), melyben a palesztin származású író angol és francia szépirodalmi művek alapján írja le, hogy az európai gyarmatosító országok hatalmi fölényük megszilárdítása végett hogyan hozták létre az orientalizmust, mint ábrázolási rendszert, melynek tükrében intézményesítették a nyugati tudást, és megkonstruálták a Keletről alkotott szemléletmódot, mint a felsőbbrendű európai kultúrához képest alacsonyabb rendű világot (Szamosi 1996:422). Said az orientalista ábrázolásmódot Foucault diskurzuselméletére hagyatkozva diskurzusnak nevezi meg, mely által feltérképezhető a hegemon európai kultúra minden társadalmi szférára kiterjedő hatása, olyannyira, hogy a Kelet világa, mint a diskurzus által megteremtett képződmény, önmagában nem, csak a Nyugat felsőbbrendűségének kontextusában ismerhető meg (Said 1978:12-13). A gyarmatosítás diszkurzív infrastruktúrája vált tehát a posztkoloniális elméletek tárgyává, melynek egyik legfőbb célja dekonstruálni ezt az intézményesült és elfogadott nyugati tudáskészletet, illetve annak diskurzusából eredő hatalmi mechanizmusokat és rejtett szándékokat, melyek létrehozták a Nyugathoz képesti „Másikat”, s kijelölték annak mozgásterét (Szamosi 1996:420-425; Mbembe 2008:11).

A posztkoloniális eszmeáramlat tehát olyan irodalmi művek elemzésével indult meg, melyek kiindulópontja az az ambivalens kontextus, amiben a gyarmatbirodalmak szétesése után is fennálló gyarmati viszonyrendszer és diskurzus, illetve a korábban gyarmatosított népek önrendelkezés és függetlenedés iránti vágya kifomálódott. A posztkoloniális kritika később túlnőtt a kezdeti, volt gyarmati rendszerekre korlátozódó hatókörén, a 90-es években az elmélet módszereit kiterjesztették a posztszocialista Kelet-Európa vizsgálatára is (Moore 2008). A posztszovjet blokk nem kötődik a gyarmatosítás közvetlen tapasztalatához, de túllépve a gyarmati rendszer bőrszín alapú hierarchiáján, a posztkoloniális elméletek hatóköre kitérhető olyan hatalmi struktúrákra, melyekben az elnyomás bármely más csoporttulajdonság mentén történik egy csoport alávetésének céljából (Gagyai 2013:299) – ennek tükrében egy amerikai gyerektábor területi alapon szerveződő hierarchikus

struktúrájának diszkurzív és kognitív elemeinek feltérképezésére is. A posztszocialista status quo a szovjet elnyomás és az alávetett, függő szerep retorikájának függvénye, amely szerep a felszabadulással nem szűnik meg, a Nyugat, az Európai Unió felé való elköteleződésben formálódik tovább a rendszerváltás után – a posztkoloniális status quo-val így könnyen párhuzamba hozható (Böröcz 2017:346; Székely 2017:119). A posztszocialista szubjektum itt nem úgy jelenik meg, mint Fanon (1970) *Fekete bőr, fehér maszkok* című könyvében leírt gyarmati diskurzusban a fekete „Másik”, vagyis a nyugati fehér „Én” ellenpólusa, hiszen külső jegyeiben ahhoz hasonlít, alárendeltségének belsővé tétele és az abból való kitörési vágy fel nem ismerése itt érthető meg – a hatalom, mely aláveti hozzá hasonló, csak jobb, a fejlődési útvonal így adott, és megkérdőjelezhetetlen, a reakció pedig az öngyarmatosítás mechanizmusára épül (Szamosi 1996:425; Székely 2017:120). Böröcz a *szolga*, és a *szegény rokon* fogalmaival szemlélteti a gyarmati rendszerekhez köthető, és az attól független gyarmati helyzeteket a modern birodalmi szerkezetek kognitív mechanizmusai mentén (Böröcz 2017:335). Az egybefüggő birodalomszerkezethöz az alárendeltség kirekesztő mechanizmusában mennyiségi jellegű lealacsonyítás történik, melyben a másság hordozója ugyanonnan való, mint az őt elnyomó szubjektum, csak annak egy fejletlenebb verziójaként definiált *szegény rokonként* jelenik meg – ebben állnak az alávetés kognitív elemei. Ezzel szemben egy széttagolt birodalomban minőségi eltéréseken alapszik a másság kijelölése, melyben a széttagoltság erősen gátolja a szolidáris érzelmi és intézményi struktúrák létrejöttét a faji alapon kirekesztett *szolga* konstrukciójával szemben (Böröcz 2017:340-342). Hasonló logika alapján ír Kóczé Angéla (Kóczé 2014) a romákról alkotott szemléletmód kapcsán, melyben a „fehér test normatív esztétikumától eltérő”, hatalommal bíró rasszista tekintet által kijelölt másság jelenik meg. A másság jegyeinek hordozója a hatalomnélküliséget, az alárendeltséget jelöli, mely az uralkodó diskurzusban, a kitaszított, rasszizált alárendelt identitását is ekképpen konstruálja, akik identifikációjukban képtelenek a másság jegyeit figyelmen kívül helyezni (Kóczé 2014).

Elnyomásról és öngyarmatosításról

Az elnyomás motívumai tehát a fentiek alapján egy tágabb spektrumon értelmezhetőek, mint

a klasszikus elnyomás-koncepció szerint alapvetően gyarmati uralom vonatkozásában. Iris Marion Young (2001) *Az elnyomás öt arca* című tanulmánya alapján az elnyomás liberális társadalmunk ártatlannak tűnő mindennapi gyakorlataiba ágyazódik, melynek alapjai régen gyökeret eresztett egyenlőtlenségekben rejlenek. Young az elnyomás jelenségének ötféle lehetséges formáját említi, melyek közül valamennyi a gyerektábor elemzésének kapcsán is releváns lesz később, ez az ötféle elnyomó mechanizmus lehet: kizsákmányolás, marginalizáció, hatalomnélküliség, kulturális imperializmus, szisztematikus erőszak. A szerző szerint az elnyomott csoportnak nem feleltethető meg feltétlenül egy elnyomó csoport, ahogy az sem egyértelmű, hogy egyének különböző csoportok tagjaiként milyen elnyomást szenvednek el, vagy termelnek újra – az elnyomás ebben az értelemben strukturális, a struktúra pedig, amiben gyökeredzik, maga a modern világrendszer. A társadalmi csoportok társadalmi kapcsolatok bizonyos formáit jelentik, s egy csoporthoz való tartozás és az így előálló identitás-tudat egy másik csoporthoz képest tapasztalt különbségek mentén határozódik meg. Az egyén több ilyen csoport tagjaként létezhet, melyek közül lehetnek hangsúlyosabb csoportidentitások, vagy olyanok is, melyek csak bizonyos interaktív kontextusokban válnak lényegessé. E csoportok – esetünkben a tábori személyzet alávetett csoportjai – létrejöhetnek a közös elnyomás és kirekesztettség tapasztalata alapján. Young kihangsúlyozza, hogy az egyén nem egy alapvető szubsztancia, amihez esetlegesen kapcsolódhatnak csoport-hovatartozásának és identitásának elemei – az egyén épp hogy terméke, s nem eredete a társadalmi folyamatoknak (Young 2001:15-30). Ez dolgozatom szempontjából annyiban igencsak lényeges, hogy az egyén alávetett pozíciójából nem következik automatikusan az az ellen való küzdelem, a legtöbb esetben az alárendeltek az elnyomás logikájának megfelelően cselekszenek, újratermelve ezzel saját elnyomásukat (Éber M. Á. és mtsai 2014:15). Gagyí Ágnes antipopulizmusról írt tanulmányában kifejti, hogy az elnyomó felsőbbrendűsége az alávetett identitásának részét képezi, meghatározva ezzel az alárendelt saját magához és másokhoz való viszonyát, mely két identifikációs stratégiát tesz lehetővé, az „önkolonializáló emancipációt” és a „kolonializáló önszeretetet” (Gagyí 2013:309). Az előbbi stratégiában az egyén az adott hierarchia domináns pozíciójához társított értékeket az elismerési küzdelemben minél inkább megpróbálja elsajátítani, és az alsóbbrendűség jegyeit

másokra tolni. Az utóbbi, kolonializáló önszeretet folyamatában az elnyomott egyén a hierarchiában az egyes pozíciókhoz társított értékeket igyekszik úgy átcímkezni, hogy alávetett pozíciójának identifikációja pozitív előjelet kapjon. Mindkét stratégia a modern világrendszer geopolitikai diskurzusában termelődött ki, amely a kapitalista világgazdaság globális hierarchiáját az adott társadalmak elmaradottságának esszencializálásával legitimálja, tehát az inferior pozíció elleni harc mindkét formája a saját társadalom belső tulajdonságára vonatkoztatott alárendeltségből indul ki. A strukturálisan alávetett egyének frusztrációi így nem a rendszer igazságtalanságainak megkérdőjelezésében, hanem az alsóbbrendűség elfogadásából eredő ellentmondásos identifikációs küzdelmeikben csatornázódnak be, melyek meghatározzák és alakítják az elnyomott egyén saját magához és másokhoz való viszonyát, s melyek így megakadályozzák az elmaradottság strukturális eredetének felismerését. A felsőbbrendű csoport elismeréséért folytatott öngyarmatosító, emancipatorikus küzdelem, és a globális hierarchiában egy adott csoportra osztott tulajdonságok felértékelésének mechanizmusai megakadályozzák, hogy az egyén saját valós mivoltában értékesként tekinthessen magára, másokhoz képesti önmeghatározásában az elnyomott pozíció feloldhatatlan akadályait görgeti maga előtt. Ezt a két identifikációs stratégiát Gagyí Ágnes Fanon „gyarmati ego”-fogalmából vezeti le, amely leírja, hogy a fehér felsőbbrendűség a gyarmati feketék tudatának elemi, belsővé tett része, amely meggátolja őket abban, hogy a fennálló struktúrát igazságtalanként tapasztalják meg, s így a struktúra logikájába kényszerítve saját alsóbbrendűségük jeleit észlelik a rendszer egyenlőtlen és elnyomó mivoltában (Gagyí 2013:309-312).

A hatalom gyarmatisága

Annak oka, amiért a posztkoloniális kritikát fontosnak láttam beilleszteni dolgozatom elméleti keretébe, éppen azokban a diszkurzív, kognitív és identitásbeli viszonyokban rejlik, melyek létrejöttét ugyan a modern világrendszer részeként kialakult hatalmi struktúra teszi lehetővé, de önmagában a struktúra léte nem magyarázza azok gyakorlati megvalósulási formáit. A posztkoloniális tanulmányok éppen ezt az űrt próbálták betölteni az elnyomás hatóközegének közvetlen elemzésével, a gyarmati viszonyok, diskurzusok, identitások

konstrukciónak vizsgálatával (Böröcz 2017:421-422), mintegy kritikájaként a gazdasági fókuszú vilárendszer-elméletnek, mely olyan tudást termel, amiben a kulturális és szellemi folyamatok és az abban kitermelődött identitások jelentősége háttérbe szorul, vagy kimarad az iskola kánonjából (Wallerstein 2010:50; Böröcz 2017:422-423). A posztkoloniális elemzéseket emiatt következképp éppen az a vád érte, hogy figyelmen kívül hagyják a gyarmati elnyomást kitermelő kapitalista világgazdaság jelentőségét (Grosfoguel 2011:51-52; Böröcz 2017:422). Ramón Grosfoguel (2011) *A politikai gazdaságtan és a posztkoloniális tanulmányok gyarmatmentesítése* című tanulmányában a kultúra versus gazdaság hamis dilemmájának áthidalását szorgalmazza, mondván, az egyes tudományterületek szétválasztása a modern vilárendszer geokultúrájának hatása, így mint olyan, retorikájában annak logikáját követi (Grosfoguel 2011:53). A szerző Wallerstein *Bevezetés a vilárendszerbe* című munkájára hivatkozik, mely alapján a kapitalista világgazdaság különböző társadalmi folyamatok integrált hálózata, tehát nem kizárólagosan gazdasági rendszer (Grosfoguel 2011:53). Szerzőnk a modern vilárendszer nyelvezetéből és a kultúra-gazdaság dichotómiából való kilépést új fogalmak bevezetésében látja, melyben megérthetjük a „gender-, rassz-, szexuális és osztályhierarchiák bonyolult egybekapcsolódását a modern/koloniális vilárendszer globális geopolitikai, geokulturális és geogazdasági folyamataiban, ahol ezek a hierarchiák befolyásolják, integrálják, alakító elemükként tudják és egyúttal alakítják is a szakadatlan tökefölhalmozást” (Grosfoguel 2011:54). A modern vilárendszer tudásstruktúráiból való kilépés vonatkozásában – mely a korábban tárgyalt posztkoloniális viszonyok kapcsán is felmerült, mint az alávetett gyarmati múlttól független retorikájának a hiánya – a szerző „gyarmatmentesített nyelv” mellett foglal állást (Grosfoguel 2011:54). A „hatalom gyarmatisága” fogalmának használatával hidalja át a posztkoloniális elméletek és a vilárendszer-iskola elemzőinek egymással szembeni kritikáit, mely által a kapitalizmusban, mint történelmi rendszerben lehet tekinteni a kulturális, politikai és gazdasági viszonyok bonyolult egymásba fonódására (Grosfoguel 2011:57). A globális kapitalista viszonyokban a munkamegosztás a „hatalom gyarmatisága” logikáján alapuló centrumbéli globális stratégiák alapján működik, gender-, osztály-, és faji egyenlőtlenségek mentén kizsákmányoló és lealacsonyító hierarchikus felosztásban.

A „gyarmati” jelző nem feltételezi a klasszikus értelemben vett gyarmatosítás meglétét, „gyarmati helyzetek” a szerző szerint jelenthetik valamilyen csoporttulajdonságok mentén alávetett csoportok kulturális, politikai, szexuális és gazdasági elnyomását/kizsákmányolását az uralkodó csoportok által – konkrét gyarmati közigazgatással, vagy anélkül (Grosfoguel 2011:50). A különböző egyenlőtlenségek mentén képződő hierarchiák léte és egymásba kapcsolódása különösen fontos témám vizsgálati tárgyával kapcsolatban. A rassz a táboron belül olyan szervező elv volt, mely átfogóan rendezte a struktúra sokrétű hierarchiáját, gondolok itt arra, hogy a vilárendszer-elemzés alapján Mexikó világgazdasági pozíciója Kelet-Európaéhoz hasonlóan félperiférikus, ezt azonban felülírta az a borszín alapú besorolás és bánásmód, mely a mexikóiakat a munkamegosztásban a legkevesebb presztízzsel járó pozíciókba helyezte. Ez a megkülönböztetés az alávetettek között a korábban már kifejtett „szegény rokon”, mint „hozzánk hasonló elmara-dott”, és a „szolga”, mint a „Másság megtestesítője” fogalmakkal is megfogható. Ebből a szempontból tehát a kapitalista világgazdaság egyenlőtlen viszonyaiban létrejött gyerektábor felépítésének nem hozzáadott eleme volt a rasszizmus, hanem fontos alkotórésze. Éppen ahogy annak az összetett hierarchiának is, melyet a modern vilárendszer testesít meg, s melynek diszkurzív infrastruktúrája a fehér/heteroszexuális/hímnemű felsőbbrendűséget termeli ki (Grosfoguel 2011:45-47). A tanulmány jelentőségét mutatja számomra, hogy feloldja a posztkoloniális kritika és a vilárendszer-elmélet hamis ellentéteit, lévén, hogy mindkét iskola egyaránt a centrum országok hegemon pozíciójának megkérdőjelezéséből ered, illetve kihangsúlyozza a Nyugat minden társadalmi szférára kiterjedő determináló hatását, melyet maga a kultúra versus gazdaság dilemma is jól szemléltet. Nem jelentékenyebb az egyik a másiknál, kultúra és gazdaság kategóriái egyazon töről erednek, a Nyugat uralta vilárendszer tövéről.

A Camp Leaders toborzási stratégiája, a Camp Pontiac felépítése

Az amerikai eredetű Camp Leaders 1999-ben toborzott először külföldi diákokat amerikai gyerektáborokba, majd 2007-ben a Smaller Earth céggel való összeolvadása után létrejött a Smaller Earth Group, amely globálisan elterjedt transznacionális

vállalat különböző kulturális csereprogramok keretein belül közvetít nemzetközi diákmunkaerőt Kanadába, Új-Zélandra, és az Egyesült Államokba (Smaller Earth Group, dátum nélkül).

Mind a Camp Leaders, mind a Smaller Earth Group további honlapjainak toborzási retorikájában tetten érhető a modern világrendszer geopolitikai stratégiájának neoliberális konstrukciója (Endreffy 2003), melyben itt a világ határok nélküli volta, az egyén álmainak és céljainak korlátlan megvalósíthatósága került fókuszba. A Camp Leaders által hangoztatott kalandokkal és kihívásokkal teli impulzív nyári élmények átélésére legfeljebb a nyugat-európai és amerikai gyerekefelügyelőknél volt lehetősége, a tábori csoportképződési folyamatokat és az ott dolgozók mozgásterét elsődlegesen a centrumlogika szerint működő hierarchia, és így a mexikói és kelet-európai térség alárendeltségének világszintű beágyazottsága határozta meg. A cég stratégiája a neoliberális pszichopolitika eszközeivel tereli el a figyelmet a centrum érdekeit szolgáló, és a tábori személyzet alapjait adó strukturális egyenlőtlenségekről és transznacionális viszonyokról, mely retorika a globális munkamegosztásban való részvételt szorgalmazandó, legfőképp a kulturális diverzitás álarcá mögé bújlik (Éber 2017:3). Jelesül két idézet a cég magyar, illetve mexikói honlapjáról:

„Egy nemzetközi csapat tagjaként próbálhatod ki magad és ismerheted meg a különböző nemzetek szokásait, miközben saját magadat is próbára teheted” (Camp Leaders, dátum nélkül).

„Csodálatos emberekkel találkozol a világ minden tájáról, akik energikusak, viccesek, és a legtöbbet akarják kihozni az életükből” (Camp Leaders, dátum nélkül).

A kulturális diverzitás adta sokszínű közönség ígérete azonban csak a munkaerő toborzására használt eszköz volt. A tábor hatalmi viszonyaiban a nyugati kultúra univerzális mivolta a domináns csoportok kulturális termékeit és értékeit közvetítve leginkább csak a nyugati egyetemisták és a tábori elit privilegizált helyzetének és mozgásterének kedvezett, mely újratermelte az alávetett csoportok szimbolikus némaságát és kirekesztődését (Maria 2017; Patrycja 2017). A közvetítő cég nemcsak a multikulturális hangulat vonzerejére támaszkodik a nemzetközi álláslehetőség propagálásában, az egyén szabadságát és felelősségét hangsúlyozó individualizáló sikerkonceptió (Éber 2017:2-3) is fontos eleme a program stratégiájának, ez az utóbbi idézetekben is, és a következőben is egyértelműen látszik:

„Rengeteg kihívás is vár rád a táborban, de ennek köszönhetően sokkal magabiztosabb és önállóbb leszel a nyár végére. A munka időnként monoton és megterhelő lehet, de nagyon sok múlik a te hozzáállásodon!” (Camp Leaders, dátum nélkül).

A három csoport között felfedezhető némi eltérés a programban való részvétel előzetes motivációit illetően. A nyugati egyetemisták narratívája egyértelműen arra enged következtetni, hogy nem a munkájukért kapott zsebpénz volt az elsődleges mozgatórugó, ami miatt a táborban munkát vállaltak, interjúalanyaim elmondása alapján „még a semmi közepén pincérként is többször ennyi pénzt tudtak volna keresni 2 havi munkával” (Ryan 2017). Számukra sokkal inkább meghatározó volt az utazás, és azok a nyári élmények, amelyekről korábban már a Camp Leaders bevonzási retorikája kapcsán szó esett. A kelet-európaiak számára hasonlóan fontos volt a „tábor utáni kéthetes utazgatás”, illetve „valami új dolog kipróbálása, messze a megszokott környezettől”, az ő narratívájukban viszont már sokkal nagyobb szerepe volt a zsebpénznek, ezt interjúalanyaim a következőképp több ízben kihangsúlyozták (Ágnes 2017; Patrycja 2017):

„Soha nem tudnék ilyen kevés pénzből eljutni az USA-ba ilyen hosszú időre... főleg úgy, hogy még pénzt is keresek vele, aminek a nagy része elmegy az utazásra, de azért viszek is haza belőle, ami elég jól jön szeptemberre, és még így is több pénzem lesz, mint amennyit otthon kerestem volna három hónap alatt” (Ágnes 2017).

A kelet-európai dolgozókat tehát láthatóan motiválta az amerikai álom propagandája, amelynek megvalósítására a kulturális csereprogram kedvezőnek vélt feltételei buzdítottak, amely nem utolsó sorban jóval magasabb fizetést garantál, mint amelyet egy hazai nyári diákmunka kínálhat. Interjúalanyaim elmondása alapján tehát a programdíj és a kemény munka ellenére is mindenképp gyümölcsöző lehet a programban való részvétel. A mexikói diákok motivációi ezzel szemben élesen eltértek a két másik csoporttól, ők kizárólag a magas kereseti lehetőség miatt vállaltak munkát, általában 3-4 héttel hosszabb időre, mint a kelet-európai és nyugati diákok, és a szerződés lejártával nyaralás helyett azonmód hazautaztak (Carlos 2017).

A táborban való munkavállalás csak látszólag jelentette ugyanazt a Camp Leaders által propagált, életre szóló multikulturális élményt az ott dolgozó fiataloknak. A félperifériáról érkező diákok alávetettségüket már a szerződés aláírásával elfogadták, tábori mozgásterüket és identitásukat az öngyar-

matosítás és alávetés aktusai formálták meg, ellenében a brit, és amerikai gyerekefelügyelőkkel – a multikulturális, kalandokkal teli nyári élményt a vezetőség a tábori lét valamennyi terén biztosította számukra, ennek részleteit, és a tábor felépítését az alábbiakban fejtem ki.

A már sokat emlegetett, közel 1000 fős magán gyerektábor – Camp Pontiac –, New York városától két órára helyezkedik el, körülbelül ötszáz, 7 és 16 év közötti, többnyire visszatérő fiút és lányt szállásol el hat-hét hétre – minden itt töltött nyárrért a szülők hozzávetőlegesen 3.000.000 forintnyi dollárt fizetnek (Camp Pontiac, dátum nélkül). A táborozó gyerekeknek különböző fizikai és szociális képességfejlesztő programokon és elfoglaltságokon volt lehetőségük részt venni, leginkább különböző csapatjátékok, tábortűz körüli programok, vagy bármilyen kézműves, vagy művészeti foglalkozás keretein belül. A tábor igazgatói és tulajdonosai 1995 óta egy orvos ikerpár, Kenny és Ricky Etra, valamennyi vezető s menedzseri pozíciót a rokonaik és hozzátartozóik töltöttek be – a programvezetők, gyerekefelügyelők közvetlen felettesei az Etra család tagjai, házastársai, közeli ismerősei voltak. A diákokon kívül olyan szülők dolgoztak még a táborban, akiknek gyermekei a Pontiacban táboroznak – például tábori ápolók, orvosok jellemzően ezek a szülők voltak. A táborigazgatók közel 250 fős, 20-25 év körüli egyetemistákból álló gyerekefelügyelőcsapatot alkalmaztak (Camp Pontiac, dátum nélkül), ennek körülbelül fele az USA északkeleti területéről, a másik fele pedig az Egyesült Államok többi részéről, illetve Angliából érkezett az elmúlt két nyár alatt (Ágnes 2017). A konyhai személyzet kizárólag 20-25 kelet-európai diákból, illetve egy amerikai séfből állt, a karbantartói és takarítói feladatokat szintén átlagosan 20-25 mexikói egyetemista látta el (Ágnes 2017; Carlos 2017). A táborozó gyerekek a tábor centrumában lévő kor és nem szerint elkülönített faházakban laktak, a faház méretétől függően 12-20 gyerek 5-7 gyerekefelügyelővel lakott együtt. A tulajdonosok és családjaik saját tábori házaikban laktak, a többi felnőtt alkalmazott privát faházakban kapott szállást. A kelet-európai és mexikói diák-személyzetet a tábor többi szállásától eltérő, fákkal szeparált területen, osz-lapokból és építési törmelék fából összetákolt szobákban helyezték el. A mexikói, lengyel és magyar fiúk közös szobája a gyerekek legnagyobb faházaihoz képest megközelítőleg fele, de inkább harmad akkora volt, itt 3 zuhanyzófülke jutott 25 fiúra. A mexikói, lengyel és magyar lányok külön-külön a legkisebb faházakhoz képest

is körülbelül háromszor kisebb szobákban, szintén emeletes ágyakon kaptak helyet, a mexikói lányok 12-15-en, a lengyel és magyar lányok pedig egy-egy szobában hatan laktak, közös fürdőkabinjukban egyetlen vécén és két zuhanyfülkén kellett osztozniuk. A félperifériás dolgozók szeparált lakhelyet nem jelölték az itt-ott fellelhető tábori térképen – szobáik falán azonban már megérkeztek előtt ott díszelgett a „Shantytown” feliratú tábla, amelyet a közhiedelem szerint a tábor karbantartó csapataért felelős menedzser nevezett el így évekkorábban, utalva ezzel az afrikai szegénynegyedek bádogházaira (Ágnes 2017).

A térben való elszeparáltság mellett a kelet-európai és mexikói személyzet marginalizált helyzetét tovább tetézték a tábori vezetőség által a gyerekefelügyelők részére szervezett exkluzív integráló és csapatépítő programok, melyek biztosították a brit és amerikai diákok közötti interakciót és együttműködést, az életre szóló barátságokat, és a kalandokkal teli nyarat, amit a Camp Leaders programja ígért, amelyekben azonban a kelet-európai és mexikói diákok nem részesültek (Carlos 2017). Az Egyesült Államok területéről érkező fiatalok közvetítő cég közreműködése nélkül tudtak gyerekefelügyelői posztra jelentkezni, a nemzetközi személyzet többnyire a Camp Leaders, a Camp America, esetleg az Interexchange közvetítő cégek programjain keresztül érkezett, ez utóbbi kettővel a mi táborunkban kizárólag néhány brit gyerekefelügyelő kötött szerződést, a külföldi személyzet többsége jellemzően a Camp Leaders csereprogramjában vett részt (Lewis 2017). A diákok egész nyári fizetése minden pozícióban átlagosan 1500-3000 dollár körül mozgott. Akik először vettek részt a programban, általában 2000 dollár alatt kerestek, a visszatérő dolgozók 2500-3000 dollárnyi fizetést kaptak, tehát a félperifériáról és a centrumtérsegből érkező diákok egyaránt, kisebb-nagyobb eltérésekkel, de hasonló fizetést tudhattak magukénak a nyár végén (Carlos 2017; Lewis 2017; Patrycja 2017). Látszólag tehát nem volt kereseti különbség a személyzeti hierarchiában, azonban a karbantartóknak, a takarítóknak és a konyhai dolgozóknak kötelezően minimum 10 hétre kellett szerződniek, míg a gyerekefelügyelőknak 6-7 hétre, tehát csak arra az időre, amíg a gyerekek táboroztatása zajlott. A gyerekek érkezése előtti és utáni időszakban a táboroztatás előkészületeit, illetve a táborozók távozása utáni munkálatokat tehát a konyhai, takarítói és karbantartó személyzet végezte, illetve kisebb táborozó csoportok érkezésére is számítani lehetett ezekben a hetekben.

Míg tehát a személyzet kelet-európai és mexikói dolgozóinak kötelező volt a tábor előtti és a tábor utáni időszakban is dolgozni, és általában 10 hétnél is több időre vállaltak munkát, a gyerekfelügyelők választhattak úgy, hogy többet dolgoznak 6 hétnél, de általában nem volt ilyen tendencia, a gyerekek távozásakor ők is elhagyták a tábort. A centrum országainak diákjai gyerekfelügyeléstől eltérő pozíció betöltésére nem mutattak igényt, és a vezetőség sem szándékolta munkaejüket a tábori munkamegosztás egyéb területein becsatornázni (Ryan 2017):

„Ja nem, egyértelműen nem volt olyan opció, hogy például a konyhai személyzetben lehessen dolgozni. A Pontiac-os lista, amit láttam a pozíciókról, gyerekfelügyeléssel kapcsolatosak voltak. Nem, nem hiszem, hogy ez ebben a táborban opció lehetne [...]. De azt kell, hogy mondjam, a felvételi procedúránál nem volt semmilyen konkrét szűrő, úgy értem persze, egyértelműen gyerekfelügyelőknak szolt kizárólag, de ilyen általános volt az egész, hogy mi érdekel, mit szeretnél dolgozni, mivel foglalkozol most, milyen képesítéseid vannak. De nem emlékszem, hogy lehetőségem lett volna konyhai vagy karbantartói munkára jelentkezni”.

A konyhai, takarítói, és karbantartói munkákat, és ezen pozíciókhoz társuló szállás- és munkakörülményeket tehát a tábori vezetőség tudatosan a félperifériás országokból közvetített olcsó diákmunkásoknak szánta, akik nem restelltek elvállalni helyi minimálbérért olyan munkát, amit az amerikaiak és a nyugat-európaiak vonakodva végeznének el.

Az alávetés megjelenési formái a táborban

Egy amerikai eredetű transznacionális vállalat által történő diákmunkaerő-közvetítés Kelet-Európából és Mexikóból, mint félperiférius régiókból egy USA-i személyzet alantas, szolgálói pozícióiba a globális munkamegosztás viszonyrendszerében jól értelmezhető folyamat. A tábor személyzetének kizsákmányoló és elnyomó hierarchikus berendezkedése, melyben az alantas munkákat a félperiférius régiók diákjai végezték, mindvégig megkérdőjelezetlen volt. A centrum-félperiféria viszonyrendszerén alapuló csoportképződést azonban felülírta a rassz alapú megkülönböztetés mechanizmusa, mely által a mexikói diákokat, mint mindkét, fehér emberek alkotta személyzeti csoportok alávetettjeit a legkevesebb elismertséggel járó munkákba osztották. E jelenség ténykörét korábban már kifejtettem Grosfoguel (1962) „hatalom gyarmati-

sága” fogalom kapcsán, melyben a szerző kiemeli a rassz és a rasszizmus eszméjének jelentőségét a sokrétű hierarchiák szerkezetének alakulásában, s amely a globális munkamegosztásnak is az egyik legfőbb szervezőelveként működik (Grosfoguel 2011:5758). A legmegvetettebb munka elvégzése a nem-európai népekre hárul – mint a táborban a takarítói és karbantartói munkák a fehértől eltérő bőrszínű, mexikói egyetemistákra. Ami ezt a megkülönböztetést itt meghatározta, az nem konkrétan az eltérő bőrszín, hanem az ahhoz társított gyarmati múltból eredő, mexikóikkal kapcsolatos alárendelő, egzotizáló bevésődések (Kóczé 2014). Carlos saját munkakörülményeivel kapcsolatban beszámolt kiszolgáltatott, rasszizált helyzetéről, mely feltételeik retorikájában és hozzáállásában nap mint nap megjelent:

„Ha van valami, amit utálok, az az, ha semmibe veszik a munkám. Hánynom kell tőle. Egész nap abban a kibaszott tóban állok, tele szarral, állatokkal és undorító dolgokkal a tűző napon, és akkor azt mondja [Michael Etra] nem csinállok semmit [...]. Aztán megígérte, hogy hoz nekünk munkaruhát, de egész nyáron nem kaptunk semmit, boxerben kellett dolgoznom. És jönnek oda, kérdezik, hogy minden rendben van-e, és nem, nincs rendben semmi, munkaruhánk sincs, egy pohár vizet nem kapunk a tűző napon tőlük, csak kérdezik, de nem érdekelnék őket igazából, csak kihasználnak minket, de hát mit csináljunk [...]. És most meg kirúgtak 15 mexikóit, hogy kevesebb emberért kelljen fizetniük, majdnem mindenkit kirúgtak közülünk. Talán nem akarnak több mexikóit itt..., igazából nem tudom miért csak mexikóikat, de igen, csak mexikóikat rúgtak ki. A kirúgottak nagyon mérgesek voltak, de hát nem tudnak csinálni semmit. És ez most borzasztó, mert az összes mellettem dolgozót kirúgták, és nagyon nehéz egyedül az a munka, amit 5 embernek kellene csinálnia” (Carlos 2017).

A fenti idézetből egyértelműen látszik a „fajspecifikus kizsákmányolás” formája (Young 2001:21), melyben a tábori elit saját érdekeit szem előtt tartva használta ki a kiszolgáltatott mexikói fiatalok munkaerőjét, akik szolgai munkájukért azonban tényleges elismerést nem kaptak. A tábori vezetőségnek nem kellett ezen törnie a fejét, hiszen az olcsó, alávetett mexikói diákok az elismerés bármilyen formája nélkül akarva-akaratlanul is elvégezték a nekik szánt alantas munkát. A csoportközi viszonyokban a brit, amerikai és kelet-európai diákok narratívájában is egyaránt érzékelhető volt a mexikóikkal szembeni kirekesztő és lealacsonyító

hozzáállás. A nyugati diákok zöme nem mutatott nagymértékű hajlandóságot az interakció bármilyen formájára – tábori életük mindennapjai semmilyen közös platformon nem kereszteződött, a mexikói diákokat leginkább szemétszedés, kukautírás, tótisztítás, vagy véctisztítás közben láthatták, a megterhelő, lealacsonyító fizikai munka minden látható jegyével együtt (Carlos 2017; Ryan 2017). A mexikóiakkal kapcsolatos tapasztalásuk ezekben a rasszizált és lealacsonyító kódokkal átítatott képekben nyertek teret, melyekben a másság kódolása mentén formálódó reakcióik azonos mód hierarchikus kapcsolatba rendezték az alávetett mexikóit, mint „megfigyeltet”, s a privilegizált gyerekefelügyelőt, mint „megfigyelőt” (Kóczé 2014). A rassz-alapú betagozódás egyben implicálta a kelet-európai diákok, mint a normatív, fehér hatalom elmaradott, „szegény rokonainak” felsőbbrendűségét a mexikóiakhoz képest (Böröcz 2017:338). Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a kelet-európaiak a szimbolikus elismerés ranglétráján való emelkedés végett könnyedén behelyezkedtek a mexikóiakat egzotizáló és lealacsonyító rasszista narratívába, mely így tehát garantálta a mexikóiak hozzájuk képesti alsóbbrendűségét. Kulturális különbözőségük esszencializált konstrukcióiban eltérő munkamórájuk, egzotizált és szexualizált szerepeik kaptak hangsúlyt, mely konstrukciók a domináns diskurzusban kirekesztettségük magyarázataként jelentek meg. A mexikóiakkal kapcsolatos kulturális és történelmi bevésések konstruálták azt a szexuális viselkedésmódjukról alkotott szemléletmódot, melyben a mexikói fiatalok, mint a szexualitás és a „mátság” esszenciáját hordozó testek a primitív társadalmi és kulturális élet termékeiként jelentek meg. Döntően a mexikói lányok voltak inkább fókuszai a szexizmust és rasszizmust ötvöző gondolkodásnak, melyben ők, mint a domináns, fehér, patriarchális berendezkedés alárendeltjei kaptak szerepet. A következő idézet Carlos interjújából jól szemlélteti a mexikói lányok megjelenítését az uralkodó diskurzusban, melyben kulturális sajátosságukként citált női testképük alapján bélyegződnek meg:

„Ja a mexikói lányokkal nem nagyon lehet barátkozni..., aranyosak így távolról, de csak egymással vannak egésznap, nagyon egyszerű dolgokról lehet csak velük beszélgetni, az angoluk sem olyan jó [...]. Meg tudod van ez a kép a mexikói lányokról, hogy milyen szépek, és ezek a mexikói lányok meg nagyon csúnyácskák [...], egy-kettő van minden évben aki nem, rájuk mindenki egyből rámegey... Ja hát meg volt egy ilyen, hogy velük így ciki össze-

kavarni, meg rájuk általában csak azután mennek rá a fiúk, miután már senki más nem jött össze, mert hogy velük könnyű összekavarni [nevet]. Például az Emile is ezt csinálta tavaly tudod” (Carlos 2017).

A mexikói lányokról alkotott kirekesztő és tárgyiasító narratíva a mexikói fiúk hozzáállásában is észlelhető volt, nagy részük szexuális kapcsolatok és barátságok kialakításában látványosan a kelet-európai lányok felé közeledett, ezzel szemben az amerikai és brit gyerekefelügyelőkkel ők nem mutattak igényt interakcióra (Carlos 2017). A kelet-európai dolgozók nem fejezték ki egyértelmű elzárkózást a nyugati diákok irányába, az interakciók zöme e két csoport esetében a kelet-európai lányok és a nyugati fiúk között zajlott, utóbbiak az interjúk, és tapasztalataim alapján hasonló logika mentén gondoltak a konyhai lányokkal kezdeményezett hosszabb-rövidebb, általában kizárólag szexuális fókuszú kapcsolataikra, mint a mexikói lányokkal kötött kapcsolatokra. Az egyetlen hely, ahol lehetőség adódott az ismerkedésre, az ebédlő volt, ahol a kelet-európai lányok kiszolgálták a táborban élőket, így az amerikai és brit fiúkat is. Így minden lehetséges interakció ezen az eleve egyenlőtlen hatalmi viszonyon alapult, melyben a gyerekefelügyelő fiúk felsőbbrendű pozíciójuk előnyeit kihasználva a nekik alárendelt lányokkal gyakorlatilag kizárólag szexualizált, női mivoltuk miatt szándékoltak ismerkedni (Ágnes 2017). E gyakorlatok mentén a tábori diskurzusban a kelet-európai lányokról alkotott narratíva az elnyomó, fehér, privilegizált férfi hatalmi pozíciójából megfogalmazott alávetett, objektifikált nőiséget jelenítette meg – a mexikói lányokról konstruált képtől annyiban eltérően, hogy itt a rasszra utaló „mátság” fogalmának külső, testi jegyei nem voltak. Az elnyomás egyik fő motívuma tehát a lányok szexualizált megjelenítése volt, amely már azzal eldőlt, hogy a munkamegosztásban a női szerepekhez társított pozíciókba osztották a kelet-európai és mexikói lányokat. A felszolgáló, fejkendő konyhas lány és a latin-amerikai takarítónő toposzaiba kényszerültünk, mely alárendelt és hatalmi tekintetektől védtelen szerepekben az elismerés egyetlen formája a férfi figyelem volt, mely még nagyobb súllyal bírt a hierarchiák összefonódásának csúcán lévő nyugati fiúk pozíciójából. Az ilyen intim kapcsolatok már önmagában az angol nyelv használata miatt is egyenlőtlenek voltak, hiszen egy kelet-európai vagy mexikói lány jóval nehezebben tudta idegen nyelven kifejezni magát egy angol anyanyelvű fiúhoz képest. Így még könnyebben behelyezkedett a feminin, gyenge, intellektuálisan alsóbbrendű, függő szub-

jektum pozíciójába, melyben bármilyen, az elnyomótól érkező pozitív impulzus mélyen megmaradt, s ezek alapján megpróbált a minden szempontból hatalmi fölényben lévő személynek megfelelni, akik nem restelltek kihasználni a lányok kiszolgáltatottságát. Az uralkodó diskurzus a domináns csoportoknak kedvezően a lányok önalávetését könnyelműségükkel magyarázta, mely mintegy legitímálta a saját hatalmi pozíciójukkal való visszaélést.

A tábori vezetőségnek nem kellett közvetlenül foglalkoznia a konyhai dolgozók munkájával, az egyedüli amerikai felettesünk a konyhai séf volt, akit az Etra családtól független cég közvetített a táborba. A tábori elit így velünk gyakorlatilag semmilyen interakcióba nem lépett, a mexikói személyzettel ellentétben így mi alig tapasztaltuk meg mindennapi cselekedeteikben és gyakorlataikban a tábor elnyomó infrastruktúrájának manifesztálódását (Carlos 2017). Leginkább csak a strukturálisan beágyazott, nyugati egyetemisták viszonylatában marginalizált és alárendelt helyzetünk volt az, melyben az elnyomó hatalmi viszonyok szimbolikusan kifejeződtek, s melyek láthatatlan korlátokat helyeztek elénk tábori életünk mozgásterében. Azt mondhatom, az elnyomás mechanizmusai számunkra így sok esetben még kevésbé lehettek felismerhetők, hiszen külső testi jegyeinkben nem különböztünk a minket elnyomóktól, s az elnyomás jellemzően éppen olyan helyzetekben rejlett, melyekben mi paradox módon nagyfokú szabadságunkat, önkifejezhetőségünket és elismertségünket tapasztaltuk. Kirekesztettségünkéből adódóan valamennyi szabály betartását a gyerekfelügyelőkkel szemben rajtunk nem ellenőrizték, akik azonban megszegés esetén szigorú megrovásra, elbocsátásra számíthattak (Ágnes 2017; Ryan 2017). Ez az eltérő hozzáállás a tábori elit részéről leginkább az estéink szabad eltöltésében növelte mozgásterünket – velünk senki nem tartotta be a takarodót, és szemet hunytak táboron belüli alkoholfogyasztásunk felett is. Annak okát, hogy a tábori elit miért tűrte meg a rendszeres szabályszegéseinket, leginkább abban látom, hogy a mi háttérmunkánk nem volt közvetlen része a gyerekek mindennapjainak, így a szülőknek fogalmuk sem volt arról, hogy kik, s miért dolgoznak a konyhán – nem tartották számon a létezésünket sem, és nem is volt több információra szükségük annál, mint hogy az ebéd fel legyen szolgálva, a fű le legyen nyírva, a vécék tiszták legyenek (Ágnes 2017). Ennél sokkal fontosabb volt a gyerekfelügyelő munkája, akiknek elsődleges felelőssége volt abban, hogy a gyerekek jól érezzék magukat és biztonságban legyenek, így

az ő viselkedésükben és munkájukban nem lehetett mulasztás. Nem is lett volna nagy hozadéka tehát fokozott számonkérésünknek, a munkát anélkül is elvárásaiknak megfelelően elvégeztük. Mi több, s ami itt igazából lényeges, hogy a tábori elit kezében a számunkra biztosított speciális autonómia tökéletesen megfelelő eszközt nyújtott hatalomnélküliségünk és alárendeltségünk megpecsételésére. A vezetőség alkalomadtán úgy tett, mintha nem látná az alkoholt a kezünkben, ha éppen – szándékoltan vagy szándékolatlanul – arra járt, mi pedig semmi mást nem tehattünk egy ilyen helyzetben, mint-hogy elfogadjuk, hogy nem látja azt, amiről tudjuk, hogy látja (Ágnes 2017). Ezzel a hallgatólagos megállapodással mintha legalábbis megvesztegettek volna csendben maradásunkért, és mondanom sem kell, ezzel azt is elfogadtuk, hogy az elnyomás bármilyen formáját gyakorolhatják ránk. Kényszerűen beleegyeztünk abba, hogy ténylegesen semmilyen formában nem törődnek velünk, ezen az alapon pedig nem panaszkodunk a „Shantytown” élehetlen körülményeiről, és elfogadjuk, hogy akképp rendelkeznek velünk, ahogyan az éppen érdekeiket szolgálja – akkor újítják fel a szállásunkat, amikor ők gondolják, mi pedig nem jelezzük annak igazságtalanságát, hogy a tábor minden szegletének felújítása és kiépítése előrébb való, mint a mi elrejtett, eltitkolt, embertelen körülményeink. A mexikóiakat hasonló kiváltságokkal hallgattatták el, ők viszont cserébe kénytelenek voltak nap mint nap saját bőrükön megtapasztalni a tábori elit rasszista és lealacsonyító bánásmódját, és munkájuk megalázó mivoltát, melyben kiszolgáltatott pozíciójuk a kulturálisan és történelmileg bevéselt alárendelt szerepükbe citálta őket – a gyarmati lét függő, szolgai szerepébe (Carlos 2017).

Elnyomók és elnyomottak identifikációs sémái

Több ízben felületesen érintettem, hogyan hatott az uralkodó diskurzus és az alávetés az alávetettek, illetve az elnyomók identitására, ezt most szeretném rendszerezve, részletesebben kifejteni. A tábor struktúráját különböző hierarchiák bonyolult összefonódása adta, melyben „a különböző hierarchiához társított szimbolikus értékrend csak a hierarchia csúcán tesz lehetővé ellentmondásmentes identifikációkat, az alsóbbrendűség pozíciójába szorított szereplőket viszont bonyolult identifikációs bűvészmutatványokra kényszeríti” (Gagy 2013:303).

Az interjúk alapján arra következtettem, hogy az alávetettek elnyomásából adódó igazságtalanságérzet elsősorban nem a struktúra egyenlőtlen viszonyainak megkérdőjelezésében, hanem a csoportközi viszonyokon belül, az egymással szembeni ellentmondásos, olykor elzárkózó, olykor önálavető hozzáállásban csatornázódott be. Érthető folyamat ez, hiszen az alárendelt csoportok diákjai a táborba érkezésig nem tudhattak a tábor igazságtalan és kiszákmányoló mivoltáról, melyben a munkavállalás csupán az őket alávető domináns csoportok hatalmi fölényét termelte újra. Az munka megkezdése előtt a program minden résztvevőjében erről a három hónapról kialakított kép az a kalandos, multikulturális nyári élmény volt, amire a Camp Leaders előzetesen felkészítette a diákokat. Az interjúkból világosan kiderült, hogy az ezzel kapcsolatos öneszmélés, és az elnyomás és kiszákmányolás elleni küzdelmek logikusan a mindennapi csoportközi érintkezésekben ütköztek ki. Ebben a rassz-alapon hierarchizált közegben alakult ki a csoportok identifikációja, amely a csoportok egymáshoz képesti önmeghatározását jelenti (Young 2001:14-15), és így értelemszerűen az identifikációs stratégiákat a rassz-alapon kategorizált csoportok közötti viszonyok alakították elsősorban. Az amerikai és brit gyerekefelügyelők táboron belüli identifikációja jól párhuzamba hozható Gagyi Ágnes fentebb idézett állításával. Lévén, hogy az amerikaiak és a britek az egymásba fonódó hierarchiákban felsőbbrendű pozíciót töltöttek be, ők voltak azok, akik a tábor „szellemi termelésének eszközei fölött is rendelkeztek”, mely által tehát a tábor diszkurzív infrastruktúráját a történetileg kitermelt nyugati tudásstruktúrák határozták meg (Ványi 2015:174). Az elnyomás motívumainak ők nem elszenvedői, hanem reflektálatlan újratermelői voltak mindennapi cselekedeteikkel és berögzült viselkedésmódjukkal, melyek kapcsán magukra nem mint az elnyomás elkövetőire gondoltak – narratívájukban nem merült fel a táboron belüli elnyomás bármilyen formájával kapcsolatos reflexió. A rassz-alapú hierarchikus besorolásban nem ismerték fel a rasszizmus vonását, saját magukat egy jószándékúnak vélt liberális társadalom tagjaiként az antirasszizmus és a kulturális diverzitás mellett elkötelezettnek tartották, melynek logikájába zárva elképzelhetetlennek tűnhetett részükről bármilyen strukturális elnyomás újratermelése. A csoportok közötti interakció hiányát és az alávetett csoportok marginalizálódását az eltérő munkaterületekkel és pozíciókkal magyarázták – a különböző munkaterületek rassz-alapú hierarchiá-

ját azonban már nem ismerték fel. A kelet-európaiak és mexikóiak eltérő pozíciókba besorolását az angol nyelv használata miatt látták funkcionálisnak, mely pozíciók közötti hierarchikus kategorizálást nem vélték felfedezni:

„Mindannyian nagyon kedvesnek és aranyosnak tűntök, meg érdekesek vagytok, nagyon bírom az akcentusotokat. A karbantartók is nagyon jófejek és segítőkészek, mindent meg tudnak javítani, ha elromlik valami. Szóval az, hogy így el vagyunk szeparálva, mexikóiaktól meg tőletek, az csak azért van, mert más pozícióban vagytok, és így nincs is lehetőségünk közelebről megismerni” (Lewis 2017).

Privilegizált helyzetüket tehát funkcionálisnak és természetesnek vélték, s a saját kognitív sémákat univerzalizáló diskurzus béklyójában nem látták annak strukturális és mély igazságtalanságokban gyökerező voltát, ahogy azt sem, hogy felsőbbrendűségüket mások elnyomása tartja fenn. Fontosnak látom hangsúlyozni, hogy az elnyomás reflektálatlan újratermelése nem ad felmentést a hatalmi fölényvel való visszaélésre, azonban részben jó magyarázatot ad arra, hogy jószándékúnak vélt viselkedésmódok és hozzáállások elnyomó és kiszákmányoló jellege miért nehezen felismerhető az alá- és fölérendelt számára egyaránt. Az általuk uralt diskurzusban tehát nincs szó elnyomásról, így az elnyomott csoportoknak lehetőségük sem volt felismerni és artikulálni elnyomott létük igazságtalanságait. Az alávetettek identifikációs stratégiái így ellentmondásos érzelmek mentén formálódtak, melyben jellemzően két identifikációs minta volt felfedezhető, ezeket Gagyi Ágnes „koloniális önszeretet” és „önkolonializáló emancipáció” fogalmi jól leírják (Gagyi 2013:309).

Az egyenlőtlen és elnyomó viszonyok formálta közeg az elnyomott csoportok diákjait olyan identitással ruházta fel, melyben nagy jelentősége volt kelet-európai és mexikói mivoltuknak, melyhez a tábor diszkurzív gyakorlata a történelmileg bevett „elmaradottság”, illetve „gyarmati szolgaság” fogalmát citálta. Ezt a megbélyegzést tehát a már említett két identifikációs küzdelem révén dolgozták fel a csoport tagjai, nem szerint valamennyire eltérően. A lányok, mint női és kelet-európai, vagy mexikói mivoltukból adódóan súlyozottan alávetett csoport, jellemzően inkább az „önkolonializáló emancipáció” stratégiájával küzdöttek elismerésükért, melyben – ahogy azt már korábban pedzegettem – identifikációjukat leginkább a nőiségükhöz, kulturális különbségükhöz társított szexualizált

toposz határozta meg. Tábori önkifejezésük szűkre szabott keretei alighanem láthatatlanok voltak – a domináns szerepben lévők szexuális töltetű, tárgyiasító impulzusai az elismerés ranglétráján való emelkedéssel kecsegtettek, valójában azonban csak az őket elnyomók kulturális és szimbolikus hatalmát erősítették a rájuk szabott szerep belsővé tételével. Pozíciójukból nem volt lehetőségük teoretizálni identitásuk fontosnak vélt értékeit és felismerni elnyomott mivoltukat:

„De nem amúgy, az tök jó volt, mármint a munkát én nagyon élveztem, akkor lehetett barátkozni a gyerekfelügyelőkkel, meg kábé mindenkinek volt valaki, akivel kavart, és akkor mindig akkor történtek az izgi dolgok, amikor odajöttek a gyerekfelügyelők kaját kérni, meg hogy most oda jön-e, vagy mit fog mondani, meg ilyenek és akkor azt úgy lehetett várni” (Ágnes 2017).

Ezzel szemben a fiúk identitáskonstrukciói inkább a „koloniális önszeretet” fogalmával jellemezhetők, leginkább azért, mert tudatosan elzárkóztak az amerikai és brit gyerekfelügyelőkkel való interakcióktól, saját identitásukban kelet-európai és mexikói mivoltukhoz rendelt értékeik viszonylatában az amerikai dolgozókat a róluk előzetesen bevésődött leértékelő sztereotip szerepekben aposztrofálták. Interjúalanyom szerint „az amerikai gyerekfelügyelők nagyon buták és életképtelenek voltak” (Carlos 2017). Ezzel egyetemben, nem tettek különbséget amerikai és brit gyerekfelügyelők között, mindkét ország dolgozóihoz a „buta amerikaiak” sztereotip megjelenítését rendelték.

Ebben azt látom, hogy az elnyomó csoport leértékelése saját elnyomott helyzetük identifikációjának egy eszköze volt, mely önmeghatározásban magukat, mint félperifériás országok lakóit felértékeltek az őket elnyomó, privilegizált centrum-béliekhez képest, mely stratégia által igazoltnak tűntek a valójában alávetettségükből adódó negatív érzéseik. A nem szerint eltérő identifikációs küzdelmek bemutatásán túl fontos leszögezni, hogy a két stratégia nem egymástól elkülönülő kategóriákként jelent meg, annál is inkább, mert önellentmondásos összefonódásuk és váltakozásuk egyéni szinten gyakran megmutatkozott; a lányok többsége azonban, mint férfiaknak alárendelt csoport, általában inkább az önkolonizáló emancipáció eszközeivel igyekezett elismeréshez jutni. Ezzel szemben a fiúk – akiket nemük miatt nem bélyegeztek meg a domináns diskurzus hatalmi tekintetei – inkább az elzárkózást, vagyis a koloniális önszeretetet választották, e perspektívából a lányok önálávetését leala-

csonyító gesztusaikkal bírálva, mely öngyarmatosításban nem érzékelték a nőkre irányuló elnyomás és kizsákmányolás jelenségét. Ezen túlmenően, a bizonyos szempontból a kelet-európaiaknak is alárendelt mexikóiak körében összességében kevésbé volt jellemző az önkolonizáló emancipatív identifikálás, feltételezhetően éppen amiatt a rasszizáló bánásmód miatt, ami őket mindkét csoport alárendelte, mint a gyarmati múlt jegyeit magán viselő „Másikat”, a két csoport szöges ellentétét. Ebből fakadóan a domináns diskurzus által determinált elismerési ranglétrán való emelkedésben jóval szűkebb mozgásterük volt, mint a kelet-európaiaknak – ebből a pozícióból az önkirekesztés és az alsóbbrendűség felértékelése egy sokkal biztonságosabb, kevesebb költséggel járó stratégiának tűnhet.

Mindkét identifikációs stratégiát azonban a domináns hatalom által uralt diszkurzív rendszer termelte ki, így annak logikájában maradván csupán öngyarmatosító és önkirekesztő folyamatokat teremt, mely által az elnyomott csoportok saját maguk termelik újra elnyomásukat. Teszik ezt azért, mert elnyomásuk nem felismerhető, lévén, hogy az elnyomó hatalmi viszonyok kulturális történelmi keretbe ágyazva normatív jelleggel hatnak.

Összegzés

Dolgozatomban egy amerikai gyerektábor elnyomó viszonyainak vizsgálatára tettem kísérletet. Kutatásomban a gyerektábor felépítésének elemzésén túl a választott elméleti keret tükrében arra kerestem a választ, hogy milyen globális társadalmi viszonyokban gyökerezik a gyerektábor területi alapon hierarchizált munkamegosztása. Továbbá azt vizsgáltam, hogy milyen mechanizmusok, gyakorlatok, bánásmódok termelik újra a személyzeti hierarchia alávetett csoportjainak kizsákmányolását és elnyomását, valamint, hogy az elnyomás milyen identifikációs stratégiákat szül a csoportközi viszonyokban és az egyének csoporton belüli működésében. A szakirodalmi háttér mellett a tábori dolgozókkal készített interjúkat elemeztem a választott témám fókuszának mélyebb megértéséhez.

A vilárendszer-elméleten keresztül sikerült feltérképeznem, hogy a nemzetközi cég által az USA-ba olcsó kelet-európai és mexikói diákmunkaerő közvetítés jól látható leképeződése a globális centrum-félperiféria viszonyoknak, melyben a világszintű munkamegosztásból származó előnyök egyenlőtlenül oszlanak meg. Ezen túlmenően,

Grosfougel „hatalom gyarmatiságáról” írt tanulmánya magyarázatot adott arra, hogy minek köszönhető a mexikóiak legalantasabb pozíciókba való besorolása (Grosfougel 2011:57). Lévén, hogy a modern világrendszerbe ágyazódott hierarchiák összekapcsolódásában Észak-Amerika és Nyugat-Európa domináns pozícióban van, így a két ország által reprezentált fehér, nyugati férfi értékei meghatározták a tábori diskurzust. Dolgozatomban ez jól látható, lévén, hogy a nemi és rassz alapú alávettség is megjelent a táborban; a centrum-félperiféria viszonyokban létrejött elnyomó struktúra elnyomási motívumát tovább árnyalta a nyugati felsőbbrendűséghez köthető, fehér férfi hatalom szexista és rasszista volta.

A centrum-félperiféria szerinti globális munkamegosztás tehát jól dekonstruálja annak tényét, hogy egy amerikai eredetű transznacionális cég olcsó munkaerőt közvetít félperiférikus országokból az USA-ba. Azonban nem világít rá a tábori struktúra szexista és rasszista elnyomási mechanizmusaira, melyek speciálisan a mexikói és/vagy női diákokat vetették alá és tették szexualizálttá, az uralkodó diskurzus által konstruált szerepbe helyezve őket. A félperiférikus országok diákjainak eltérő módon való alávetésének további megértésében segítettek Böröcz „szegény rokon” és „szolga” fogalmi (Böröcz 2017:338). E fogalmak rávilágítottak a kelet-európai betagozódás inkább a „közülünk való, de elmaradt”, illetve a mexikói betagozódás „a Mi ellentétünk, a Más jelentése” közötti rasszizáló bevéssződésre, mely a mexikóiakat mindkét másik csoport alá rendelte.

Annak oka, amiért a világrendszer-elméletet tekintem dolgozatom elsődleges kiindulópontjának, nem abban áll, hogy a gazdasági fókuszú iskolát előbbre valónak tartom a kulturális fókuszú posztkoloniális tanulmányoknál, csupán arra az egyértelmű tényre vezethető vissza, hogy a szóban forgó transznacionális vállalat általi olcsó diák-munkaerő-közvetítés a globális társadalmi munkamegosztás egyik jól látható példája, s ebben az értelemben a világrendszer, mint globális társadalmi kontextus szükségszerűen alapját képezi vizsgált témának. A világrendszerbe ágyazódó összefonódó hierarchiák pedig további elnyomási motívumokat képeznek, a posztkoloniális tanulmányok nagyban hozzájárultak ezek felismeréséhez és elemzéséhez.

Az interjúk alapján megvizsgáltam tehát a tábor struktúrájába ágyazódó elnyomó bevéssződéseket és mechanizmusokat. Ennek egyik legnyilvánvalóbb formája a térbeli szeparáltság volt, mely

marginalizálta az alávetett csoportokat és ellehetlenítette a domináns csoporttal való integrációt, és így azt is, hogy a domináns csoport által uralt diskurzusban alakító szerepük legyen. Az eltérő munkaviszonyok is az alárendelt csoportok beszűkült mozgásterét tartották fenn, melyben a kelet-európai és mexikói lányok kizárólag a nekik kijelölt szexualizált és rasszizált szerepekben tudtak működni, mint a felsőbbrendű „megfigyelők” által „megfigyelt” csoport (Kóczé 2014). Az interjúk alapján a mexikóiak nap mint nap tapasztalták a tábori elit lealacsonyító és rasszizáló hozzáállását, mely a kulturálisan beágyazott gyarmati múlt maradványaként citálta őket szolgálai szerepükbe.

Az elnyomás felismerése nem következik automatikusan az elnyomott pozícióból – ahogy az itt is látható volt, az alávetettek jobb híján az elnyomás logikájának megfelelően viselkedtek. Választhattak: emancipatorikus eszmények jegyében elfogadják a nekik szánt alárendelt szerepet, mellyel tehát saját maguk járulnak hozzá elnyomásukhoz, vagy elzárkóznak a szimbolikus elismerés lehetőségétől, és kikeresztődnek, mely stratégiával szintúgy alárendelt helyzetüket tartják fenn. A két stratégia ellentmondásos és bonyolult összefonódásában és küzdelmeiben bizonyos csoportspecifikus minták kirajzolódtak. A lányok – főként a kelet-európaiak – inkább önalávető, a fiúk inkább önkirekesztő eszközök révén próbáltak kitörni elnyomott helyzetükből, híján annak az öneszmélésnek, mely által világosan látszik: ezek az identifikációs stratégiák csupán alattomos torzszülöttjei annak a struktúrának, mely alávetettségüket létrehozta. A mexikói diákok, mint akik lévén, hogy „nem tudnak fehérek lenni”, összességében jobbra elzárkóztak a szimbolikus elismerés lehetőségétől, elfogadva ezzel alsóbbrendű, elnémított helyzetüket, mellyel a tábori elit rasszizáló, kizsigerelő bánásmódját is elfogadták.

Ezeket összevetve, a modern világrendszert fogalmát itt nagyon fontosnak tartom, mert általa jól látszik: a történelmi folyamatokban megcsontosodott globális strukturális viszonyoknak és azok kognitív képződményeinek meghatározó ereje egy USA-i gyerektábor transznacionális személyzetében is legfőbb, és megkérdőjelezhetetlen szervezőelv. Személyes érintettségem kapcsán szükségszerűnek tartom megjegyezni, hogy kutatásom folyamán lehetőségem adódott jóval árnyaltabb képet kapni a gyerektábor struktúrájáról, mellyel kapcsolatban dolgozatom előtt csupán megfoghatatlan igazságtalanságot és elégedetlenséget éreztem. Az interjúk alatt megdöbbentően tapasztaltam, hogy az általam

egysíkúnak érzékelt elnyomás valójában rétegzett, amely rétegződés a világrendszer összefonódó hierarchiáiból ered.

Dolgozatom elsődleges célja volt, hogy megértsem a táborban körülöttem lezajlott folyamatokat, melyekkel kapcsolatos érzéseim artikulálására nem volt eszközüm. A világrendszer-elmélet és a posztkoloniális tanulmányok alkalmazásával azonban úgy érzem, valamennyire sikerült mögé látnom a Camp Leaders neoliberais konstrukciójának, mely a multikulturalizmus fátyla mögé bújtatta a tábor rassz-alapon hierarchizált személyzeti struktúráját, minekutána a sokszor rejtve működő elnyomó mechanizmusokat is könnyebb volt felismernem az interjúk alapján. A strukturális meghatározottságok identitásformáló volta elgondolkodtatott – vajon az elnyomottaknak kijelölt szerep levetkőzhető-e, és ha igen, mitől függ, hogy ki, meddig marad ebben a konstruált szerepben? A modern világrendszer megcsontosodott, kizsákmányoló és elnyomó viszonyaiban lehetséges-e egyáltalán letérni az öngyarmatosítás útjáról? Ehhez hasonló kérdések sorát nyitotta meg számomra ez a szellemi munka, melyek megválaszolását dolgozatom szűk keretei nem teszik lehetővé, ugyanakkor ez nem ejt csorbát a lelkesedésem – sokkal inkább eltökélte tesz a dolgozatom témájában való további elmélyedésben.

Felhasznált szakirodalom

- Arrighi, G. 2014 A fejlődés illúziója. *Eszmélet*, 159-192.
- Böröcz J. 2017 *Hasított fa – a világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Éber M. Á. 2017 A lelkünkben duruzsuló hatalom. *Eszmélet*, 190-199.
- Éber M. Á. – Gagy Á. – Geröcs T. – Jelinek Cs. – Pinkasz A. 2014 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. *Fordulat*, 10-63.
- Endreffy Z. 2003 Neoliberalizmus és globalizáció. *Eszmélet*, 39-45.
- Gagy Á. 2013 Az anti-populizmus, mint a rendszerváltás szimbolikus eleme. *Fordulat*, 298-316.
- Grosfoguel, R. 2011 A politikai gazdaságtan és a posztkoloniális tanulmányok gyarmatmentsítése. Transzmodernitás, határgondolkodás és globális gyarmatiság. *Eszmélet*, 39-70.
- Kapoor, I. 2010 Függőség kontra posztkolonializmus. *Fordulat* (XII), 4. On-line: http://fordulat.net/pdf/12/Fordulat12_Kapoor.pdf
- Kóczé A. 2014 A rasszista tekintet és beszédmód által konstruált roma férfi és női testek a médiában. *Apertúra* (IX) 4. (X) 1. On-line: <http://uj.apertura.hu/2014/nyar-osz/koczea-rasszista-tekintet-es-beszedmod-altal-konstrualt-roma-ferfi-es-noi-testek-amedianban/> (Letöltés: 2018 április).
- Young, I. M. 2001 Az elnyomás öt arca. In *Perspektívák egy tágra zárt társadalomban*. BKÁE Társadalomelméleti Kollégium, 11-32. A *Fordulat* különszáma. On-line: <https://docplayer.hu/226174-Perspektivak-egy-tagrazart-tarsadalomban-konferencia-kiadvany.html>
- Mbembe, A. 2008 Mi az a posztkolonializmus? *Magyar Lettre Internationale*, 71 71. sz. On-line: <https://www.eurozine.com/mi-az-a-posztkolonializmus/> (Letöltés: 2018.04.10.).
- Melegh A. 2006 *On the East-West Slope: Globalization, nationalism, racism and discourses on Central and Eastern Europe*. Budapest, Central European University Press.
- Moore, D. C. 2008 Vajon a poszt- a posztkoloniálisban ugyanaz, mint a posztszovjetben? 2000 *Irodalmi és társadalmi havilap*. On-line: <http://ketezer.hu/2008/09/vajon-a-poszt-a-posztkolonialisban-ugyanaz-mint-aposztszovjetben/> (Letöltés: 2018.04.18.).
- Preciado, J. 2010 Latin-Amerika és a világrendszer: centrum-periféria viták és társulások. *Eszmélet*, 123-144.
- Said, E. W. 1978 *Orientalizmus*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 9-56.
- Soltész B. 2015 Politikai átmenetek – migrációs átmenetek? Kelet-Európa és Latin-Amerika migrációs folyamatainak összehasonlítása. *Tér és Társadalom*, 5-26.
- Szamosi G. 1996 A posztkolonialitás. *Helikon Irodalomtudományi Szemle*, 415-429.
- Székely Ö. 2017 Kolonializmus és szocializmus: az elnyomás modern európai modelljei. *Korunk*, 12:119-124.
- Ványi D. 2015 Társadalmi hierarchia és elnyomás. *Eszmélet*, 170-188.
- Wallerstein, I. 2010 *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Internetes források

- Camp Leaders (i.n.) *Amerikai nyári diákmunka* | *Camp Leaders HU*. <https://www.campleaders.com/hu/amerikai-diakmunka/kisejito-szemelyzet/> [Hozzáférés dátuma: 10 04 2018].
- Camp Leaders (i.n.) *Amerikai nyári diákmunka* | *Camp Leaders HU*. <https://www.campleaders.com/hu/a-taborokrol/> [Hozzáférés dátuma: 24 03 2018].
- Camp Leaders (i.n.) *Summer Camp America 2018* | *Camp Leaders MX*. <https://www.campleaders.com/mx/summer-camp-in-america/what-is-summercamp/> [Hozzáférés dátuma: 10 04 2018].
- Camp Pontiac (i.n.) *Camp Pontiac*. <https://www.camppontiac.com/> [Hozzáférés dátuma: 15 04 2018].
- Smaller Earth Group (i.n.) *Smaller Earth Group: Home*. <https://www.smallerearthgroup.com/about-us/history> [Hozzáférés dátuma: 10 04 2018].

Interjúk

- Ágnes, 2017 *A szerző interjúja* [Interjú] (16. 08. 2017).
- Carlos, 2017 *A szerző interjúja* [Interjú] (26. 08. 2017).
- Lewis, 2017 *A szerző interjúja* [Interjú] (03. 08. 2017).
- Maria, 2017 *A szerző interjúja* [Interjú] (23. 07. 2017).
- Patrycja, 2017 *A szerző interjúja* [Interjú] (23. 08. 2017).
- Ryan, 2017 *A szerző interjúja* [Interjú] (07. 08. 2017).

